

DE WERELD VAN LA FONTAINE

Fabels & Frankrijk in de 17e eeuw

HANS RIJNS

Wie denkt de zoveelste Nederlandse editie van de fabels van La Fontaine in handen te hebben, komt lichtelijk bedrogen uit. Deze editie uit 2017 van de hand van Paul Pelckmans,¹ is een selectie van 22 van de in totaal 240 fabels die door La Fontaine zijn gepubliceerd. In zijn voorwoord verantwoordt hij zijn uitgave. Na een korte inleiding over de teloorgang van het Frans in het middelbaar onderwijs, zowel in Vlaanderen als in Nederland, en daarmee ook de kennismaking met de fabels van La Fontaine, laat hij ons weten dat het 'niet de bedoeling [is] die teloorgang te betreuren.' Hij denkt 'dat het in [zijn] concrete wereld, waar de Franse originelen de voorbije decennia in de praktijk zo goed als ontoegankelijk werden, [het] tijd is voor een kleine vertaalslag. Lezers moeten voortaan ook in het Nederlands met het Franse erfgoed kennis kunnen maken.'²

Pelckmans wil niet alleen de fabels uit de vergetelheid redden, maar ook nader inzoomen op de mentaliteitsgeschiedenis van het zeventiende-eeuwse Frankrijk.³ Immers, in de 240 fabels legde La Fontaine 'de politieke en maatschappelijke omstandigheden onder de absolutistische heerschappij van de Zonnekoning bloot en hield hij zijn tijdgenoten op satirische wijze een spiegel voor.'⁴ Na deze verantwoording gaat Pelckmans in op de gebruikte Nederlandse vertalingen waaruit hij citeert. Het zijn *Fabelen van la Fontaine*, door Jan Jacob Lodewijck ten Kate uitgebracht in 1871, Jan Prins in zijn bundel *Honderd en een der fraaiste fabels van Jean de la Fontaine* (1941) en Jan van den Berg *De fabels van La Fontaine* (1990), die alle 240 fabels opnam in zijn publicatie.⁵

Na het 'Woord vooraf' volgt in het eerste hoofdstuk, 'Maart 68', de niet-volledige biografie van La Fontaine. Pelckmans behandelt voornamelijk La Fontaines jeugd en de aanloop naar zijn eerste publicatie in boekvorm. In de volgende hoofdstukken wordt dit overigens weer goedge maakt door de toevoeging van veel achtergrondinformatie over het leven van La Fontaine. In dit eerste hoofdstuk gaat Pelckmans in op de historische achtergrond van het genre, vanaf de legendarische Aisopus (circa zesde eeuw voor Christus) tot de zeventiende eeuw. Fabels waren in La Fontaines tijd vooral saaie tekstjes die met veel zweet en tranen uit het hoofd geleerd moesten worden, om na de schooltijd weer snel te vergeten. Ze waren algemeen bekend, maar het interesseerde verder niemand.⁶ Vanaf zijn eerste pennenvruchten, die uitgegeven werden op vliegende bladen (losse bladen, pamfletten), voorzag La Fontaine de fabels van knipoogjes en dubbelzinnigheden die de stof in de Parijse salons boeiend en populair maakte. In maart 1668 werden zijn eerste fabels in druk uitgebracht en opgedragen aan de toen zes jaar oude dauphin, die overigens vier jaar voor de dood van zijn vader Lodewijk de veertiende (de Zonnekoning) in 1711 overleed. Pelckmans besluit dit eerste hoofdstuk met de verantwoording van zijn selectie van de 22 fabels. Om de fabels te begrijpen is per fabel toelichting nodig in zijn eigentijdse perspectief, maar dit zou een te dik boek opleveren. Hij bespreekt eerst zes voorbeelden uit de eerste zes boeken uit 1668 en neemt dan 'als proef op de som' een tweede fabel, die een enkele keer uit een andere, latere fabelbundel van La Fontaine komt. Dan volgen de besprekingen van fabels uit het Zevende en Achtste Boek, uit elk boek twee, om af te sluiten met drie teksten uit de laatste boeken, in totaal 20 fabels (sic). Pelckmans raakt hier de tel kwijt. Na de aankondiging dat hij uit Boek 7 en 8 elk twee fabels neemt, schrijft hij af te sluiten met drie teksten uit de laatste boeken. Maar het zijn twee teksten uit Boek 9, twee uit Boek 10 en één uit Boek 12. Het korte Elfde

Boek sloeg hij over.⁷ Hij hoopt hiermee het wereldbeeld van La Fontaine te benaderen.

In het hoofdstuk 'La Fontaine volgens Ten Kate' worden paginagroot (d.w.z. 14 x 22 cm) fabels fotografisch weergegeven uit de *Fabelen van la Fontaine* van Ten Kate.⁸ In twaalf hoofdstukken gaat hij dan uitgebreid in op de fabels die hij geselecteerd heeft en de contemporaine geschiedenis die La Fontaine ironisch benadert. Het zou te ver voeren om hier alle hoofdstukken te behandelen. Ik volsta met de beschrijving van het eerste hoofdstuk om een beeld te geven van hoe Pelckmans te werk is gegaan.

Het eerste hoofdstuk 'Het echte voorwoord'

In dit eerste hoofdstuk, waarin drie fabels behandeld worden, gaat Pelckmans uitvoerig in op het Eerste Boek, waarvan hij de eerste drie fabels beschouwt als een voorwoord op de daarna volgende fabels. Het gaat om 'De krekkel en de mier', 'De raaf en de vos' en 'De kikvorsch en de os'. 'De krekkel en de mier' was nooit eerder door La Fontaine uitgebracht, ook niet op een vliegend blad. Deze fabel behoort tot de oudste fabels en La Fontaine gebruikte hem als inleiding voor zijn editie. Er gebeurt weinig in deze fabel, het is slechts een dialoog en ook de graveur zal niet blij geweest zijn met deze keuze. De beide insecten hebben nauwelijks een herkenbaar profiel. De dialoog speelt zich af in een natuurlijke omgeving. Sommige lezers dachten dat La Fontaine hiermee liet zien dat hij heimwee had naar de landelijke omgeving uit zijn jeugd. Dit vindt Pelckmans echter te ver gezocht. La Fontaine woonde weliswaar in Parijs, maar in die tijd was de natuur nooit ver weg. Paarden, varkens, kippen en zelfs koeien waren in de stad dagelijks op straat te zien. Koeien werden voor eigen gebruik op kleine stukjes grond midden in de stad gehouden. De paters van Saint-Germain-des-Prés hadden grote stukken weiland rondom het klooster vlak tegenover het Louvre. La Fontaine creëert zijn dieren op grond van wat hij bij Aisopus aantreft en niet op basis van eigen observatie. Belangrijk is voor hem het 'opzichtig aberrant (afwijkend) mengsel van menselijke en animale trekjes'. De dialoog tussen de mier en de krekkel is lichtelijk absurd: beide insecten zouden stikken als zij een graankorrel door zouden slikken.

Er volgt een lange beschouwing waarom La Fontaine juist voor deze fabel heeft gekozen. Er is geen duidelijke zedenles. Krekkel zong de hele zomer, Mier werkte dan voor een wintervoorraad. Hij wijst Krekkel de deur. Hij had aan

Mier een voorbeeld moeten nemen. Mier is harteloos en houdt zich niet aan een van de werken van barmhartigheid: 'het spijzen van hungerigen'. Gaat de fabel over luiheid of gierigheid? Dat de zedenles ontbreekt, wordt door dominee Ten Kate al te ergerlijk bevonden en hij voegt er een paar verzen aan toe. Maar is Krekel wel zo lui? Hij zong dag en nacht voor iedereen. Krekel is uiteindelijk genereuzer en sympathieker. Dat Mier weigert om Krekel graantjes te lenen is ook weer begrijpelijk, want iedereen wist in de zeventiende eeuw dat krekels maar een paar maanden leefden en de volgende zomer niet zouden halen.

Wie heeft er nu ongelijk? Luiheid was een ondeugd en dat gold zeker voor de schooljongens (meisjes studeerden toen zelden) die aan hun toekomst moesten denken. Er zijn twee manieren om door het leven te gaan: plezier maken, ook voor anderen, of werken, oppotten en een fantasieloos leven leiden. Mier heeft het laatste woord: 'Zong je? Heb ik van mijn leven! Dans dan nu maar. Veel plezier!' *Dansez maintenant*. De lezers van toen zullen gedacht hebben aan de dodendans, een laatmiddeleeuws motief. Pelckmans verwijst hier naar het nog niet geruimde *Cimetière des Saints-Innocents*. Zingen en dansen, opera en ballet, de jonge Zonnekoning was er dol op.

De fabels uit 1668 worden voorafgegaan door een voorwerk: de opdracht aan de dauphin, een lang voorwoord, het leven van Aisopus de Frygiër, en eindigt met een korte opdracht in verzen waarin o.a. deze zin voorkomt: 'Ik zing van helden, die al bij Aisopus leven'. De dichter parodieert hier op de *Aeneïd* van Vergilius, waarmee hij zegt dat men zijn onderneming niet au sérieux moet nemen.

Hierna volgt een lange uiteenzetting over altijd berooide dichters, van wie Krekel het zinnebeeld was, een romantische opvatting die La Fontaine graag koesterde alhoewel hij in die tijd nog geen echte armoedzaaiër was. De eerste fabel kan gelezen worden als de ars poëtica van La Fontaine. Het dichten was voor hem vooral bedoeld om zijn publiek te amuseren zoals Krekel, omdat hij niet anders kon dan vermaak brengen. Van Mier krijgt Krekel niets te leen omdat hij hem nooit gehoord had of doet alsof hij niet om zijn gezang gaf.

In ditzelfde hoofdstuk bespreekt Pelckmans uitgebreid de overbekende fabels van 'De raaf, de vos en de kaas' en van de kikker die net zo groot wilde zijn als de os en zichzelf uiteindelijk opblies. Ook hier ziet hij een bewuste keus van La Fontaine aan het begin van zijn eerste boek. Mindere dichters schrijven om geld te verdienen door hun publiek te vermaken en te vleien. Vos staat voor de klassieke moralist, Raaf voor het publiek dat zich door vleierij laat misleiden.

La Fontaine geeft hier mee aan dat hij ‘geen hoge pet op had van de poëzie en dat hij evenmin veel heil verwachtte van de moraliserende wijsheden die hij, omdat het genre het meebracht, overvloedig inlaste.’⁹ In de fabel van ‘De os en de kikker’ (die zichzelf opblies) waarschuwt La Fontaine dat niemand zijn grenzen kan verleggen en dat hij het beste maar kan blijven wie hij is. Deze boodschap, zo voorspelt Pelckmans, komt in bijna alle fabels terug en vormt hiermee de derde ‘opener’ van ‘Het echte voorwoord’.

Elf hoofdstukken en een intermezzo

Na het echte voorwoord volgen nog twaalf hoofdstukken, waarin Pelckmans telkens twee of drie fabels bespreekt uit de twaalf boeken die La Fontaine in de loop van de zeventiende eeuw heeft uitgegeven.¹⁰ Deze hoofdstukken zitten boordevol wetenswaardigheden en bevatten toespelingen op tijdgenoten, historische gebeurtenissen, verwijzingen naar klassieke werken en mythologische figuren en bronvermeldingen. Ook komt de tijdsgeest uitgebreid aan bod. Hij vergelijkt het werk van La Fontaine met eigentijdse literatuur en auteurs. In het tiende hoofdstuk (‘Intermezzo’) bijvoorbeeld worden de twee delen van *Don Quichot* (1605 en 1615) van Miguel de Cervantes, *Discours de la méthode* van René Descartes (1637), Pedro Calderón de la Barca *Het leven is een droom* (1636) en werken van Molière (1622-1673) uitgebreid besproken.

Bibliografie

Opvallend is dat in dit boek een notenapparaat ontbreekt. Het sluit af met een uitgebreide bibliografie. Per hoofdstuk verantwoordt Pelckmans zijn bronnen. Niet alleen de titels maar ook de pagina’s waarnaar hij verwijst worden in de bibliografie aangegeven zodat alles naspeurbaar is. Merkwaardig is dat hij de classicus Gert-Jan van Dijk noemt als hij *Aisopos’ Fabels* van Hein L. van Dolen bespreekt. Van Dijk verzorgt in het boek van Van Dolen een informatief nawoord over antieke fabels en een overzicht van de belangrijkste vakliteratuur.¹¹ Ook vermeldenswaard is dat de bundel *Vossenlucht* (2016) van Yvan de Maeschalck ter sprake komt. Omdat De Maeschalck vooral focust op de middeleeuwse *Reynaert* en de moderne auteurs valt La Fontaine c.s. ‘enigszins tussen de plooiën, de collectie is er niet minder belangwekkend om.’¹²

Een aanrader?

De wereld van La Fontaine nodigt de lezer uit voor een tijdreis naar de verdwenen wereld van het vroegmoderne Frankrijk. De ontstaansgeschiedenis van de fabels van La Fontaine wordt goed uit de doeken gedaan en de uitgebreide bibliografie zet aan tot verder lezen. Jammer is dat Pelckmans hier en daar wat steekjes laat vallen. Zo is de titel van de fabeleditie van Jan Prins uit 1941 onvolledig: *Honderd en een der fraaiste fabels van La Fontaine*. Dit moet zijn: *Honderd en een der fraaiste fabels van Jean de la Fontaine* (p. 13). In het voorwoord heeft hij het terecht over Jan van den Berg (14), maar in de bibliografie over Willem van den Berg (p. 307). Pelckmans bespreekt niet 20 maar 22 fabels (p. 31-32). Ondanks deze missers ben ik er een stuk wijzer van geworden. *De wereld van La Fontaine* zit vol wetenwaardigheden en is zeker een aanrader voor wie meer wil weten over de denkwijze van La Fontaine, zijn tijdgenoten en de literaire traditie in Frankrijk.

Paul Pelckmans, *De wereld van La Fontaine. Fabels & Frankrijk in de 17e eeuw*, Antwerpen, Uitgeverij Vrijdag, 2017, 322 p., ISBN 978 94 6001 529 8, 24,95 EUR.

Noten

1 Paul Pelckmans (°1953) is gewoon hoogleraar Franse en algemene literatuur aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde over vroegmoderne fictieliteratuur en egodocumenten en met name over auteurs als La Fontaine, Jean Jacques Rousseau, Belle van Zuylen, Ian Potocki en Hendrik Conscience.

2 Pelckmans 2017, p. 8.

3 Pelckmans 2017, p. 11.

4 Hans Rijns, 'De vos in de fabels van La Fontaine', in: *Tiecelijn 26. Jaarboek 6 van het Reynaertgenootschap*, (2013), p. 76-77. De editie van Ten Kate bevat 239 fabels, die van Van den Berg 240.

5 Pelckmans gebruikte de volgende drukken: Jan Jacob Lodewijk Ten Kate, *De fabelen van La Fontaine nagevolgd door J.J.L. Ten Kate. Geïllustreerd met platen en vignetten door Gustave Doré*, Amsterdam, Binger, 1868; Jan Prins, *Fabels van La Fontaine*, Utrecht, Spectrum, 1976; en: Jan van den Berg, *De fabels van La Fontaine*, Antwerpen/Amsterdam, Manteau, 1990. Pelckmans heeft het over 'Willem' van den Berg, maar dat klopt niet. Het is Jan van den Berg die de hertaling uitbracht bij Manteau (Antwerpen, 1990).

6 Pelckmans 2017, p. 24.

7 Pelckmans 2017, p. 31-32.

8 Afgebeelde fabels uit de editie van Ten Kate:

1e boek, I: 'De krekel en de mier'; II: 'De raaf en de vos'; III: 'De kikvorsch en de os';

2de boek, XIII: 'De sterrenkijker en de put';

3de boek, III: 'De wolf herder'; XIII: 'De wolven en de schapen';

4de boek, XXII: 'De leeuwrik (sic) met haar jongen en de veldbaas';

5de boek, VIII: 'Het paard en de wolf'; XII: 'De twee doctoren';

6de boek, XVI: 'Het paard en de ezel'; XIX: 'De kwakzalver'; XXI: 'De jonge weduwe';

7de boek, IX: 'De reiswagen en de vlieg'; X (opmerkelijk is dat de afgebeelde fabel 'De reiswagen en de vlieg' in het hoofdstuk 'La Fontaine volgens Ten Kate' (p. 65) niet door Pelckmans in een van de hoofdstukken besproken wordt, maar pas in 'Besluit. Vrolijk voorspelbaar' op p. 301): 'Het melkvrouwtje en de melkpot'; XI: 'De pastoor en het lijk';

8ste boek, X: 'De beer en de tuinier'; XI: 'De twee vrienden';

9de boek, IV: 'De eikel en de pompoen'; XVI: 'De schat en de twee mannen';

10de boek, VI: 'De wolf en de herders'; XIII: De leeuw en de beer. In de editie van Ten Kate (p. 89) staat 'De leeuw en de beer' (in de editie van Pelckmans is er sprake van een berin, p. 181);

12de boek, XXVII: 'De scheidsman, de ziekenoppasser en de kluizenaar'.

In totaal 22 fabels i.p.v. 20, Pelckmans 2017, p. 31.

9 Pelckmans 2017, p. 114.

10 Deel 1 en 2 (1668) bevatten de boeken I tot en met VI; deel 3 (1671) de boeken VII en VIII en deel 4 (1679) ten slotte de boeken IX, X en XI. Boek XII, bestaande uit 27 fabels, wordt in 1694 gepubliceerd en later aan de verzameling toegevoegd. Rijns 2013, p. 75.

11 Pelckmans 2017, p. 307.

12 Pelckmans 2017, p. 309.